

बुटू प्रसाद कुंभार व ओ.आर.

वि.

स्टील ऑथॉरिटी ऑफ इंडिया लिमिटेड आणि

ओआरएस.

३० मार्च १९९५

[आर. एम. सहाय आणि एस. बी. मजमुदार,

जे.जे.]

भारतीय राज्यघटना, 1950: आर्टिकल 21.

उपजीविकेचा अधिकार-राउरकेला स्टील विमानासाठी
भूसंपादन-संपादित जमिनीचा मोबदला-विस्थापित व्यक्ती-
पुनर्वसन आणि पुनर्वसन-विस्थापित कुटुंबातील एका सदस्याला
रोजगार-पुनर्वसनासाठी झालेला भरमसाट खर्च-भूसंपादनाच्या ३५

वर्षानंतर रिट याचिका-विस्थापित कुटुंबातील प्रत्येक सदस्यालाच नव्हे, तर त्यांच्या वंशजांनाही रोजगाराचा दावा-ग्राह्य धरला जाऊ शकत नाही.

ड राउरकेला स्टील प्लांट उभारण्याच्या उद्देशाने १९५४ मध्ये सुमारे २०००० एकर जमीन संपादित करण्यात आली आणि संपादित जमिनीचा मोबदला देण्यात आला. विस्थापितांचे पुनर्वसन व पुनर्वसन करण्याच्या दृष्टीने तत्कालीन केंद्रीय पोलादमंत्र्यांनी प्रत्येक विस्थापित कुटुंबातील किमान एका व्यक्तीला पोलाद प्रकल्पात नोकरी द्यावी, असा सल्ला दिला होता. अधिग्रहणानंतर अनेक वर्षांनी म्हणजे १९९५ मध्ये विस्थापितांनी या न्यायालयात रिट याचिका दाखल करून विस्थापित कुटुंबातील प्रत्येक सदस्यालाच नव्हे, तर त्यांच्या वंशजांना ही नोकरी देण्याचे निर्देश द्यावेत आणि कुटुंबातील केवळ एका व्यक्तीला किंवा विस्थापित व्यक्तीला रोजगार देणे हे कलम २१ अन्वये घटनात्मक

हमीचे उल्लंघन आहे, या कारणास्तव त्यांना रोजगारासाठी प्राधान्य द्यावे, अशी विनंती केली.

प्रतिवादींनी दाव्याच्या वैद्यतेबाबत प्राथमिक आक्षेप घेतला. या याचिकेची तात्कालिकता या अधिग्रहणामुळे केवळ २९०० कुटुंबे बाधित झाली असली, तरी अद्याप ४५५७ जणांना रोजगार मिळाला आहे, असे प्रतिज्ञापत्र सादर केले; संपादित जमिनीचा काही भाग विस्थापितांच्या पुनर्वसनासाठी हस्तांतरित करण्यात आला असून या पुनर्वसन वसाहतींमध्ये मूलभूत विकास सुविधा पुरविण्यासाठी मोठा खर्च करण्यात आला आहे. हे प्रश्न गंभीर नव्हते. याचिकाकर्त्यांनी आपला दावा . अनुच्छेद २१ मधील घटनात्मक हमीच्या आधारे केला असला तरी त्यावर आक्षेप घेतला आहे.

याचिका फेटाळत या न्यायालयाने

१. चुकीच्या तथ्यांवरील याचिका आणि अशा अवाजवी विलंबानंतर Aजनरेशन गॅप निर्माण होणे हे सर्वसाधारणपणे असाधारण अधिकारक्षेत्र वापरण्यास नकार देण्यासाठी पुरेसे असते. मात्र, या समस्येचे स्वरूप आणि विस्थापितांना रोजगार देण्याचा प्रतिवादींचा निर्णय लक्षात घेता ज्यांना रोजगार देण्यात आलेला नाही, त्यांना सामील होण्यास विलंब किंवा काही याचिकाकर्त्यांचे वर्तन या कारणास्तव याचिका फेटाळणे योग्य वाटले नाही. केवळ २९०१ कुटुंबे एएफ असताना प्रतिवादी कंपनीने ४एसएस१ विस्थापितांना रोजगार उपलब्ध करून दिला, या प्रतिप्रतिज्ञापत्रातील दाव्याचे समाधानकारक उत्तर नाही. भूसंपादनामुळे नुकसान झाले. त्यामुळे जमीन संपादित केलेल्या प्रत्येक विस्थापित कुटुंबातील एका व्यक्तीला रोजगार देण्यात आला आहे आणि त्यामुळे विस्थापितांना सामावून घेण्याच्या

योजनेचे अक्षरशः उद्दिष्ट पूर्ण झाले आहे, यात शंका घेण्यास हरकत नाही. [81-ई-एच]

२. याचिकाकर्ते किंवा त्यांचे पूर्वज कायद्याने प्रस्थापित प्रक्रियेचे पालन केल्याशिवाय त्यांच्या जमिनीपासून वंचित राहिले नाहीत. त्यांना संपादित जमिनीचा मोबदला देण्यात आला. त्यामुळे उल्लंघनाचे आव्हान उभे राहिले

आर्टिकल २१ अन्वये त्यामध्ये कोणतेही गुण नाहीत. असे असले तरी भूसंपादनामुळे विस्थापित झालेल्या प्रत्येक कुटुंबातील प्रत्येक सदस्याला रोजगार उपलब्ध करून देणे व कोणतेही नागरिक उपजीविकेपासून वंचित राहणार नाही याची काळजी घेण्याची राज्याची जबाबदारी आहे. सरकार किंवा पोलाद प्रकल्पाने कोणत्याही व्यक्तीला रोजगार दिला नसता, तरी तो कोणत्याही मूलभूत अधिकाराचे उल्लंघन करणारा ठरला नसता, तरीही

विस्थापित झालेल्या व्यक्तींची गरिबी लक्षात घेऊन केंद्र व राज्य सरकारने कारखान्यात किमान एका सदस्याला रोजगार देऊन प्रत्येक कुटुंबाचे संरक्षण व्हावे यासाठी पावले उचलली. 'सरकारचे असे पाऊल कलम २१ चे कसे उल्लंघन करणारे आहे, हे लक्षात येत नाही. जोपर्यंत प्रत्येक प्रौढ सदस्याला नोकरी दिली जात नाही किंवा भावी पिढीला प्राधान्यदेण्याची खात्री दिली जात नाही तोपर्यंत तो मनमानी किंवा घटनात्मक हमीच्या विरोधात असेल, हा याचिकाकर्त्यांचा दावा खरोखरच कलम २१ ला त्याच्या व्याप्तीचा विचार न करता ताणणारा आहे. खरं सांगायचं तर ते वेगळंच आहे. अशी मागणी मान्य करणे कलम १४ च्या विरोधात असेल. [82-सी-एफ]

ओल्गा टेलिस आणि ऑर्स विरुद्ध बॉम्बे म्युनिसिपल कॉर्पोरेशन अँड ऑर्., G[१९८५१ ३ एस.सी.सी.सी. ५४५] लागू नाही.

सीएलव्हीआयएल अपीलिय अधिकार क्षेत्र : १९९२ ची रिट

याचिका (सी) क्रमांक १६७.

(भारतीय राज्यघटनेच्या कलम ३२ अन्वये.)

याचिकाकर्त्याच्या वतीने प्रशांत भूषण .

प्रतिवादी क्र. १ व २ कडून सॉलिसिटर जनरल दीपांकर पी.
गुप्ता, एस. के. मेहता, जी. एम. मिश्रा आणि ध्रुव मेहता यांनी बाजू
मांडली. मी आणि २.

प्रतिवादी क्र. ३ व ४ साठी श्रीमती कीर्ती मिश्रा.

संघराज्यातर्फे एन. एन. गोस्वामी, वाय. पी. महाजन आणि ए.
के. शर्मा

न्यायालयाचा निर्णय याद्वारे देण्यात आला

सी. आर. एम. साकाई, जे. राउरकेलाचा भाग असलेल्या गावांचे रहिवासी असलेल्या याचिकाकर्त्यांनी भारतीय राज्यघटनेच्या कलम ३२ अन्वये दाखल केलेल्या या याचिकेत विचारकरण्याजोगा प्रश्न असा आहे की, राउरकेला स्टील प्लांट च्या उभारणीमुळे ते किंवा त्यांच्या कुटुंबातील सदस्य विस्थापित झाले असल्याने सर्व पूर्वीच्या रहिवाशांना आणि त्यांच्या वंशजांना रोजगार देण्यास आणि कोणत्याही परिस्थितीत त्यांना रोजगारासाठी प्राधान्य देण्यास प्रतिवादी बांधील होते का? जरी त्यांना त्यांच्या संपादित जमिनीचे बाजारमूल्य देण्यात आले होते.

राउरकेला स्टील प्लांट, सर्वात मोठ्या स्टील प्लांटपैकी एक, 1954 मध्ये ज्याची कल्पना केली गेली. राउरकेला येथे ते उभारण्याचा निर्णय घेण्यात आला ज्यात त्या काळी लहान गावांचा समावेश होता आणि त्यासाठी भूसंपादन कायद्यांतर्गत सुमारे २०००० एकर जमीन संपादित करण्यात आली. मोबदला देण्यात आला. हा प्रकल्प सुरू

असताना स्थानिक रहिवाशांचा विरोध झाला होता, त्यामुळे विस्थापितांना शेतीसाठी पर्यायी जागा देऊन त्यांना पोलाद प्रकल्पात नोकरी देण्यात येईल, असे निवेदन राज्य सरकारने दिले. याचिकाकर्त्यांच्या म्हणण्यानुसार, स्टील प्लांट बांधल्यानंतर बाहेरून कामगार ांना कामावर घेण्यात आले आणि गरीब विस्थापित आदिवासींना रोजगाराची कोणतीही ऑफर देण्यात आली नाही म्हणून विस्थापितांच्या आशा फोल ठरल्या. याचिकाकर्त्यांचा असा दावा आहे की जेव्हा भारताचे तत्कालीन राष्ट्रपती 1959 मध्ये राउरकेला स्टील प्लांटच्या पहिल्या स्फोट भट्टीचे उद्घाटन करण्यासाठी राउरकेला येथे गेले होते, तेव्हा राउरकेला विस्थापित व्यक्ती कल्याण समितीने त्यांना निवेदन देऊन त्यांच्या तक्रारी मांडल्या होत्या आणि त्यांना देण्यात आलेल्या पर्यायी जागा पुनर्वसन वसाहतींपासून सुमारे 2 () मैल अंतरावर असल्याने त्यांना देण्यात आलेल्या पर्यायी जागा केवळ डोळे झाकणे असल्याचे स्पष्ट केले होते. विस्थापितांना ये-जा

करण्यासाठी आणि शेतीच्या कोणत्याही कामासाठी ये-जा करणे. या परिस्थितीत न परवडणारे आहे, याकडेही त्यांचे लक्ष वेध पोलाद प्रकल्पातील विस्थापितांना लाभदायक रोजगार. A १९८९ मध्ये राउरकेला स्टील प्लांट आणि पुनर्वसन वसाहतींपैकी एक असलेल्या झिरपाणी पुनर्वसन वसाहतीतील विस्थापित रहिवासी यांच्यात एक करार झाला आणि टी. एन. सिंग फॉर्म्युल्यानुसार विस्थापितांना लवकरात लवकर रोजगार दिला जाईल, यावर एकमत झाले, तरीही झिरपाणी पुनर्वसन वसाहतीतील याचिकाकर्त्यांना कोणताही रोजगार देण्यात आला नाही. याचिकाकर्त्यांच्या म्हणण्यानुसार, २९ नोव्हेंबर १९८८ रोजी झालेल्या बैठकीतही सहानुभूतीच्या भावना व्यक्त करण्यात आल्या होत्या, परंतु याचिकाकर्ते आणि इतर विविध बेरोजगार विस्थापितांची संख्या सुमारे १५०० ज्यांची यादी रिट याचिकेला परिशिष्ट 'अ' म्हणून जोडली गेली आहे, त्यांना रोजगार मिळू शकला नाही. स्टील अथॉरिटी ऑफ इंडिया लिमिटेडच्या

राउरकेला स्टील प्लांटचे अतिरिक्त मुख्य कार्मिक सी मॅनेजर (थोडक्यात 'सेल') यांनी दाखल केलेल्या प्रतिज्ञापत्रात हे आरोप फेटाळले गेले आहेत आणि असे म्हटले आहे की 25 ऑगस्ट 1981 च्या इतिवृत्ताची पूर्णपणे अंमलबजावणी करण्यात आली आहे कारण भूसंपादनामुळे केवळ 2900 कुटुंबे प्रभावित झाली असली तरी कंपनीने 4557 विस्थापितांना रोजगार दिला आहे. D२५ ऑगस्ट १९८१ रोजी झालेल्या बैठकीच्या इतिवृत्तानुसार १७१.५० एकर जमीन झिरपाणी पुनर्वसन वसाहतीतील रहिवाशांना वाटपासाठी राज्य सरकारकडे सुपूर्द करण्यात आली होती आणि प्रतिवादींनी ती 'शासनाकडे' सुपूर्द केली होती. ही याचिका १९५२ मध्ये म्हणजे अधिग्रहणानंतर ३० ते ३५ वर्षांनी दाखल करण्यात आली होती आणि आता दुसरी आणि तिसरी पिढीही वंशाच्या आधारे नोकरी मागत आहे, हे राज्यघटनेच्या कलम १४ आणि १६ चे उल्लंघन आहे. या प्रतिज्ञापत्रात पुढे म्हटले आहे की, या कुटुंबांच्या

पुनर्वसन/पुनर्वसनासाठी रस्ते, पाणीपुरवठा, आरोग्य सेवा, शिक्षणसुविधा, शाळा आदी पायाभूत सुविधा आणि इतर सुविधा पुरवण्यासाठी झालेल्या खर्चाचा ५० टक्के वाटा कंपनीने घेतला आहे. सर्व विस्थापितांना प्रति कुटुंब २०० ते ४०० रुपये गृहनिर्माण अनुदान आणि एकरी २०० रुपये पुनर्वसन अनुदान म्हणून अतिरिक्त रक्कम देण्यात आली. पुनर्वसन वसाहतींसह परिधीय भागात मूलभूत विकास सुविधा पुरविल्या असून त्यासाठी मोठा खर्च करण्यात आला आहे, असेही कंपनीने म्हटले आहे. या सर्व उदबोधामुळे कंपनीला १९५०० च्या गरजेच्या तुलनेत २२५३८ जणांना रोजगार द्यावा लागला, याकडे लक्ष वेधण्यात आले आहे.

टी. एन. सिंग फॉर्म्युला म्हणून काय वर्णन केले आहे हे २५ जुलै १९७३ च्या पत्रावरून स्पष्ट होईल जे खाली काढले आहे:

"वर नमूद केलेल्या पत्राच्या संदर्भात मी सांगू इच्छितो की राउरकेला येथील विस्थापितांना एच.एस.एल. राउरकेला

मध्ये रोजगार उपलब्ध करून देण्यासाठी सरकारची कोणतीही विशिष्ट योजना नाही. तथापि, भारत सरकारचे तत्कालीन पोलाद मंत्री श्री टी. एन. सिंह यांनी चर्चेदरम्यान सल्ला दिला की प्रत्येक विस्थापित कुटुंबातील किमान एका व्यक्तीला राउरकेला स्टील प्लांटमध्ये नोकरी दिली जावी. त्यानुसार राउरकेला लँड ऑर्गनायझेशन, राउरकेला यांनी जागेच्या चौकशीनंतर विस्थापितांचा कौटुंबिक इतिहास तयार केला आहे. स्थानिक एम्प्लॉयमेंट एक्स्चेंज तसेच एच.एस.एल.ला एच.एस.एल.मध्ये नियुक्तीसाठी त्यांच्या प्रकरणांचा विचार करण्यासाठी अशी यादी उपलब्ध करून देण्यात आली आहे.

क. त्यामुळे प्रत्येक विस्थापितव्यक्तीला रोजगार देण्याची कोणतीही योजना नव्हती. परंतु राज्य सरकारचे प्रसिद्धीपत्रक लक्षात घेता

तत्कालीन केंद्रीय मंत्र्यांनी प्रत्येक कुटुंबातील किमान एका सदस्याला कारखान्यात कामावर ठेवणे रास्त मानले. असे आश्वासन किंवा निर्णय कायदेशीर आणि घटनात्मक असो वा नसो, पण तो निश्चितच न्याय्य आणि विस्थापितांच्या व्यापक हिताचा होता. प्रतिप्रतिज्ञापत्रात नमूद केल्याप्रमाणे त्याच्या अनुपालनावर गंभीर वाद होऊ शकत नाही.

योग्य प्रतिज्ञापत्र दाखल करून किंवा प्रतिप्रतिज्ञापत्रातील त्रुटी असल्याचे दर्शविण्यासाठी पुरावे रेकॉर्डवर आणून याचिकाकर्त्यांना यशस्वीरित्या खंडन करता आले नाही, या वस्तुस्थितीला सामोरे जावे लागले

याचिकाकर्त्यांच्या अभ्यासू वकिलाने असा युक्तिवाद केला की संपादनाचा परिणाम असा झाला की यामुळे केवळ कुटुंबप्रमुख किंवा ज्या सदस्याच्या नावावर जमीन महसूल रेकॉर्डमध्ये नोंदविली गेली आहे त्यालाच वंचित ठेवले नाही तर प्रत्येक प्रौढ सदस्याला इजा झाली कारण

त्याला अधिग्रहण ाच्या तारखेस आणि भविष्यातही या दोन्ही ठिकाणी जमिनीचा लाभ घेण्यापासून रोखले गेले. त्यामुळे विस्थापितांच्या कुटुंबातील एका व्यक्तीला रोजगार देणे हे कलम २१ मधील घटनात्मक हमीचे उल्लंघन होते आणि परिणामी कुटुंबातील प्रत्येक सदस्याला कारखान्यात किंवा पर्यायाने रोजगार मिळावा याची खात्री करणे हे राज्याचे कर्तव्य होते आणि जेव्हा जेव्हा जागा रिक्त होईल तेव्हा त्याचा प्राधान्याने विचार करावा. टी. एन. सिंग फॉर्म्युल्यावर प्रत्येक विस्थापित कुटुंबातील एका व्यक्तीला नोकरी दिल्यास भविष्यात प्रौढ असलेल्या किंवा भविष्यात कधीही प्रौढ असलेल्या कुटुंबातील इतर सदस्यांना त्यांच्या उपजीविकेच्या मूलभूत हक्कापासून वंचित ठेवता येणार नाही, असे या विद्वान वकिलाने ह्या न्यायालयाने ओल्गा टेलिस अँड ओर्स. विरुद्ध बॉम्बे म्युनिसिपल कॉर्पोरेशन एंड ऑर्स., [1985] 3 एससीसी 545। अधिग्रहित जमिनीचा मोबदला देणे हा निकृष्ट दिलासा असून कोणत्याही परिस्थितीत राज्य सरकारने आश् वासन दिले आहे आणि

केंद्र सरकारने सेलला विस्थापितांना रोजगार देण्याचा सल्ला दिला असून याचिकाकर्ते व त्यांच्यासारख्या इतरांना रोजगार दिला जाईल, असे आश्वासन देऊन त्यांना रोजगार उपलब्ध नसल्याचा किंवा जास्त कर्मचारी वर्ग आहे किंवा मंदिरा बांधण्या विस्थापितांना सामावून घ्यावे लागेल, असा दावा करून माघार घेण्यास तत्वतः मनाई करण्यात आली आहे. ज्या व्यक्तींच्या जमिनी संपादित करण्यात आल्या आहेत, त्याशिवाय पोलाद प्रकल्प ाच्या उभारणीमुळे बेरोजगार झालेल्या पात्र विस्थापितांना रोजगार देण्याचे आश्वासन देण्यात आले होते. केवळ प्रौढ सदस्य आणि कुटुंबातील इतर सदस्यच नव्हे, तर त्यावेळी अल्पवयीन असलेली परंतु आता ती मोठी झाली आहेत किंवा ते वंशज आहेत आणि कदाचित दुसरी पिढी असू शकते, त्यांनाही त्यांच्या रोजीरोटीपासून वंचित झाल्याचा हक्क आहे, जे त्यांना नोकरीसाठी मोठे झाल्यानंतर किंवा किमान प्राधान्य दिल्यानंतर उपलब्ध होऊ शकले असते, अशी आग्रही विनंतीही त्यांनी केली.

हे कबूल आहे की ही जमीन १९५३-५४ मध्ये संपादित करण्यात आली आणि १९५९ मध्ये पोलाद प्रकल्प उभारण्यात आला. तरीही हे याचिकाकर्ते ज्यांच्यापैकी बरेचजण आधीपासूनच प्रतिवादींच्या नोकरीत आहेत आणि या याचिकेच्या ग्राह्यतेवर प्राथमिक आक्षेप म्हणून विद्वान सॉलिसिटर जनरल यांनी त्यांच्या हक्कांच्या अंमलबजावणीसाठी १९९२ मध्ये या न्यायालयात धाव घेतली. चुकीच्या तथ्यांवरील याचिका आणि इतक्या अवाजवी विलंबानंतर जनरेशन गॅप निर्माण होणे हे असामान्य अधिकारक्षेत्र वापरण्यास नकार देण्यायोग्य आहे.

मात्र, समस्येचे स्वरूप आणि विस्थापितांना रोजगार देण्यासंदर्भात १९८८ मध्येही प्रतिवादींनी घेतलेला निर्णय लक्षात घेता ज्यांना रोजगार देण्यात आलेला नाही, अशांमध्ये सामील होण्यास विलंब किंवा काही याचिकाकर्त्यांचे वर्तन या कारणास्तव याचिका फेटाळणे योग्य वाटले नाही. भूसंपादनामुळे केवळ २९०१ कुटुंबे बाधित

असताना ४५५७ विस्थापितांना प्रतिवादी कंपनीने रोजगार उपलब्ध करून दिला असून तेथे प्रत्येक कुटुंबातील केवळ एका व्यक्तीला नोकरी देण्याचे दिलेले आश्वासन याचिकाकर्त्यांनी केलेल्या तक्रारीत फारसे तथ्य दिसत नाही, या प्रतिज्ञापत्रात समाधानकारक उत्तर नाही. ज्या व्यक्तींची यादी रिट याचिकेसोबत जोडण्यात आली आहे, त्यांच्या कुटुंबातील कोणत्याही सदस्याला स्टील प्लांटने नियुक्ती दिली की नाही, याबाबत याचिकाकर्त्यांनी कोणताही तपशील सादर केलेला नाही. त्यामुळे जमीन संपादित केलेल्या प्रत्येक विस्थापित कुटुंबातील एका व्यक्तीला रोजगार देण्यात आला नाही, अशी शंका घेण्याचे कारण नाही.

त्यामुळे विस्थापितांना सामावून घेण्याच्या योजनेचे अक्षरशः आणि भावनेचे समाधान झाले,

अनुच्छेद २१ वर आधारित घटनात्मक आव्हानात काहीही तथ्य दिसत नाही, ओल्गा टेलिस (सुप्रा) मध्ये असे निरीक्षण नोंदवले

गेले की प्रदान केलेल्या जगण्याच्या अधिकाराची संकल्पना व्यापक आणि दूरगामी आहे आणि कायद्याने स्थापित केलेल्या प्रक्रियेचे पालन न करता उपजीविकेच्या अधिकारापासून वंचित ठेवणे हे नागरिकांच्या मूलभूत हमीचे उल्लंघन आहे. कायद्याने प्रस्थापित केलेल्या प्रक्रियेचे पालन केल्याशिवाय याचिकाकर्ते किंवा त्यांचे पूर्वज त्यांच्या जमिनीपासून वंचित राहिले नाहीत, हे वेगळे सांगण्याची गरज नाही. त्यांची जमीन भूसंपादन कायद्यान्वये घेण्यात आली होती. त्यासाठी त्यांना नुकसानभरपाई देण्यात आली. त्यामुळे कलम २१ च्या उल्लंघनाबाबत उपस्थित करण्यात आलेले आव्हान योग्य नाही. असे असले तरी भूसंपादनामुळे विस्थापित झालेल्या प्रत्येक कुटुंबातील प्रत्येक सदस्याला रोजगार उपलब्ध करून देणे हे कोणतेही नागरिक उपजीविकेपासून वंचित राहणार नाही याची काळजी घेण्याची राज्याची जबाबदारी आहे. याचा अर्थ असा नाही की जमीन अधिग्रहित केल्यामुळे विस्थापित झालेल्या प्रत्येक कुटुंबातील प्रत्येक

सदस्याला नोकरी द्यावी. राउरकेला प्लांटची स्थापना देशाच्या विकासासाठी करण्यात आली. हा प्रतिष्ठित पोलाद प्रकल्पांपैकी एक आहे. ती सार्वजनिक क्षेत्रात स्थापन झाली आहे. सरकारने संपादित केलेल्या जमिनीचे बाजारमूल्य दिले आहे. सरकार किंवा पोलाद प्रकल्पाने कोणत्याही व्यक्तीला रोजगार दिला नसता तरी त्यातून कोणत्याही मूलभूत अधिकाराचे उल्लंघन झाले नसते तरीही विस्थापित झालेल्या व्यक्तींची गरिबी लक्षात घेऊन केंद्र व राज्य सरकारने प्रकल्पात किमान एका सदस्याला रोजगार देऊन प्रत्येक कुटुंबाचे संरक्षण व्हावे यासाठी पावले उचलली. सरकारचे असे पाऊल अनुच्छेद २१ चे उल्लंघन कसे आहे हे आम्हाला समजत नाही जोपर्यंत प्रत्येक प्रौढ सदस्याला रोजगार दिला जात नाही किंवा भावी पिढीला प्राधान्यदाव्याची खात्री दिली जात नाही तोपर्यंत ते मनमानी किंवा घटनात्मक हमीच्या विरुद्ध असेल हा याचिकाकर्त्यांचा दावा खरोखरच या न्यायालयाने स्पष्ट केल्याप्रमाणे त्याची व्याप्ती आणि व्याप्ती यांचा

विचार न करता कलम २१ चा विस्तार करीत आहे. खऱ्या अर्थाने सांगायचे झाले तर ते वेगळेच आहे. अशी मागणी मान्य करणे कलम १४ च्या विरोधात असेल.

अभ्यासू सॉलिसिटर जनरल म्हणाले की, अतिरिक्त कर्मचारी असल्याने सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमावर प्रचंड ताण येत असला आणि भविष्यात कोणालाही रोजगार न देण्याचा धोरणात्मक निर्णय भारत सरकारने १९८६ मध्ये घेतला असला तरी प्रतिवादी-स्टील प्लांटने पडताळणीनंतर २४७ व्यक्तींना रोजगार देण्यास पात्र ठरविले आहे. ते पाळण्यास ते तयार आहेत. मध्यंतरी आणखी एक धरण बांधण्यात आले असून एच विस्थापित झालेल्या व्यक्तींनाही सामावून घेणे आवश्यक असल्याचे त्यांनी निदर्शनास आणून दिले आहे.

त्यामुळे मंदिरा धरणामुळे विस्थापित झालेल्या ८० टक्के आणि १९९३ पासून २४७ पैकी २० टक्के विस्थापितांना रोजगार देण्याची योजना आखण्यात आली आहे. २४७ पैकी सुमारे ५० जणांना यापूर्वीच सामावून घेण्यात आल्याचे त्यांनी सांगितले. आमचे असे मत आहे की २०% लोकांना रोजगार देण्यास जास्त वेळ लागू शकतो आणि वयोमर्यादा ३५ ठेवण्यात आली असल्याने सेलने या व्यक्तींची संख्या दरवर्षी २०% वरून ४०% पर्यंत वाढवून त्यांचा समावेश वेगाने केला तर ते योग्य ठरेल.

परिणामी, प्रतिवादींनी ओळखलेल्या २४७ व्यक्तींच्या संदर्भात केलेल्या निरीक्षणांच्या अधीन राहून ही याचिका फेटाळली जाते. खर्चाबाबत कोणतेही आदेश दिले जाणार नाहीत. सी टी.एन.ए.

याचिका फेटाळली .

Xxxxxxx

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X